

FTAXP 06.75.11
ӘОЖ 332.122.62
JEL Q1, Q18.

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-336-348>

П.Д. БЕЙСЕКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: beisekova_76@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2578-7797

М.М. САУРАНОВА,²

э.ғ.к., сениор-лектор.

e-mail: meruert.sauranova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1804-842X

А. ИЛЬЯС,²

э.ғ.к., сениор-лектор.

e-mail: asselya.81@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1368-1429

Л.М. ЕСАХМЕТОВА,²

лектор.

e-mail: elm.78@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3364-3021

¹Esil University,

Астана қ., Қазақстан

²Алматы технологиялық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

АСТЫҚ ӨНІМДЕРІ КІШІ КЕШЕНІНІҢ САЛАЛЫҚ СЕГМЕНТТЕРІНІҢ ЖҰМЫСЫН БАҒАЛАУ

Андатпа

Ұлттық азық-түлік проблемасын шешу негізінен АӨК-нің жүйе құраушы сегментінің астық өнімінің кіші кешенінің қарқынды дамуына байланысты. Агроөнеркәсіптік кешеннің аталған секторының басымдығы астықтың стратегиялық маңыздылығымен байланысты, оған әр түрлі агроазық-түлік құрылымдарының және оның негізінде халықтың азық-түлік өнімдерінің үнемі қажеттілігіне байланысты. Осыған байланысты нысаналы бағдарларға қол жеткізудің қазіргі заманғы қағидаттарын ескере отырып, астық өнімдері кіші кешенін дамытудың перспективалық бағыттарын негіздеудің объективті қажеттілігі бар. Ағымдағы кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың күрделілігін ескере отырып, ұлттық экономиканың неғұрлым сұранысқа ие секторларындағы астық өнімдері кіші кешені ауыл шаруашылық кластеріне кіреді. Осыған байланысты ұлттық саясаттың басым бағыты аграрлық сектордың әртүрлі салаларында құлдырауды болдырмау ғана емес, сонымен қатар ел ішіндегі қажеттіліктерді толық қамтамасыз ету үшін де, экспортты ұлғайту үшін де өнім шығару көлемін ұлғайтуды қамтамасыз ету болып табылады. Мұндай тәсіл АӨК барлық субъектілерінің күш-жігерін біріктіруді, қызметті үйлестіруді және жоғары түпкі нәтижеге қол жеткізуге нысаналы бағыттылықты талап етеді. Мақалада Қазақстан экономикасының салаларында өндірісті дамыту өндірістік – шаруашылық қызметті жүзеге асырудың жаңа, неғұрлым тиімді нысандарын іздеу мен пайдалануды талап ететіні атап өтілді. Бұл мәселені шешудің негізгі әдістерінің бірі «шикізат ресурстарын өңдеу – дайын өнім шығару» технологиялық тізбегінде ұдайы өндіру циклінің барлық буындарын бірыңғай кешенде біріктіруге мүмкіндік беретін тауар өндірушілерді интеграциялау болып табылады.

Тірек сөздер: астық өнімдері, әдістер, нысандар, қатысушылар, ауылшаруашылық тауар өндірушілер, қайта өңдеуші кәсіпорындар, реттеу.

Кіріспе

Салалық шаруашылық жүргізуші субъектілерді ұйымдастыру мен басқарудың заманауи жүйесі соңғысын кешенді зерттеу (талдау және бағалау) нәтижелеріне негізделген. Бұл құрал астық, құрама жем және наубайхана өндірісінің мысалында жүзеге асырылған кез-келген

әдіс пен әдістеменің, механизмнің және тәсілдің маңызды элементі болып табылады. Қазіргі уақытта АӨК-нің бөлінген салалық секторларында ұйымдастырушылық-басқарушылық, әлеуметтік-экономикалық, техника-технологиялық, экологиялық және нормативтік-құқықтық негізі бар мәселелердің едәуір саны байқалады. Оларды шешу тәсілдерін, сондай-ақ осы өндірістердің тұрақты, теңгерімді өсуі мен даму тетіктерін әзірлеу үшін олардың қазіргі жай-күйін, ұйымдастыру және басқару ерекшеліктерін сапалы талдау және бағалау талап етіледі.

АӨК-нің жетекші саласы астық өнімдері кешені болып табылады. Астық шаруашылығы – агроөнеркәсіптік кешеннің негізі. Шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайларында барлық жерде дерлік дәнді дақылдардың егіс алаңдарының үздіксіз қысқаруымен, өндіріс көлемінің азаюымен, оның сапасының нашарлауымен қоса жүретін астық саласын жүргізудің неғұрлым экстенсивті әдістері сияқты ерекшеліктер тән; астық сынасындағы және астық өндірісіндегі құрылымдық өзгерістер, дәнді дақылдардың азық-түлік және жемшөп тобы арасындағы бірінші дақылдың өсу жағына арақатынасының өзгеруіне байланысты; әрбір астық тобының ішіндегі құрылымдық өзгерістер: азық-түлікте – бидай дәндерінің егістіктері мен өндірісіндегі үлесінің артуы, кара бидай мен жарманың қысқаруы; жемшөпте дәнді-бұршақты дақылдар мен жүгерінің үлес салмағының төмендеуі және сұлы мен арпаның ұлғаюы [1].

Соңғы жылдары ішкі және сыртқы сипаттағы көптеген факторлардың әсерінен егіс алқаптары көлемінің және дәнді дақылдардың шығымдылығы деңгейінің тұрақты ауытқуының әсерінен астық өндірісінің көлемі мен түр құрылымы қалыптасты. Сонымен бірге, реформаға дейінгі кезеңнен айырмашылығы, экономикалық факторлар астық шаруашылығының дамуына айтарлықтай әсер етті. Агроөнеркәсіптік кешеннің ерекшелігі – сақтау және өңдеу кәсіпорындары үшін шикізат аймақтары ел аумағында ретсіз орналасуы болып табылады [2].

Материалдар мен әдістер

Мақаланың теориялық және әдіснамалық негізін астық өнімі кешені және ауылшаруашылық кластері бойынша ғылыми зерттеу еңбектері құрайды.

Зерттеу нысаны ретінде елдің астық өнімдерінің ішкі кешенінің салалық сегменттері мен жекелеген шаруашылық субъектілері болды. Зерттеу пәні ретінде отандық астық, астық өңдеу кәсіпорындарының даму динамикасы мен үрдістері болды. Астық нарығындағы экономикалық құбылыстардағы өзгерістерді талдау барысында салыстыру мен логикалық әдістерін қолдана отырып, нәтижесі мақалада айқындалып отыр. Астық өнімі кластерінің астық өнімі кіші кешенінен негізгі айырмашылықтары кластердің үйлестіру орталығы басқаратын нақты ұйымдық құрылымы, қатысушылар арасындағы ерекше құқықтық қатынастары мен қатысушылардың өзара қарым-қатынасы өндірістік-экономикалық қатынастарды оңтайландыру мақсатында мүлдем ашық болады. Кластер ішіндегі экономикалық қатынастардың маңызды бөлігі аралық өнімдерді, ресурстар мен қызметтерді айырбастауға және сыртқы нарықта түпкілікті өнімді сатудан түсетін табысты бөлуге байланысты туындайтын бөлу қатынастарының тетігі болып табылады.

Негізгі ережелер

АӨК тауар өнімінің құрамындағы астықтың ерекше рөлі оның негізгі азық-түлік өнімі ретіндегі стратегиялық маңыздылығымен және мал шаруашылығының жекелеген салалары үшін жемшөптің шешуші құрамдас бөлігімен айқындалады. Екінші жағынан, Қазақстан өзіне тән табиғи және басқа да ерекшеліктеріне байланысты ірі астық өндірушіге айналды. Экономиканың трансформациясы жағдайында астық өндірісін сақтау және оның даму әлеуетін ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету көбінесе астық өнімі кластерінің жұмыс істеу жағдайымен анықталады. Елімізде астық өндіру деңгейі әрқашан елдің экономикалық тәуелсіздігі мен әлауқатының басты сипаттамаларының бірі болды. Бір жағынан, бұл аса құнды өнім стратегиялық сипатқа ие, ол астық өндірісіне Елеулі мемлекеттік қызығушылықты айқындайды, екінші жағынан – бұл АӨК астық өнімі кластерін дамытудың негізі.

Әдебиетке шолу

Астық өнімдері нарығының дамуын зерттеудің теориялық, әдіснамалық және қолданбалы аспектілері, құрылымын жетілдіру, оның жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін әр түрлі тұрғыдан құру отандық және шетелдік ғалымдардың көптеген еңбектерінде баяндалған. АӨК астық өнімдерінің кіші кешенін қалыптастыруға және даму мәселелері бойынша ресейлік ғалымдардың ішінен А.И. Алтухов, В.Р. Боев, Д.Ф. Вермель, В.А. Добрынин, Л.Т. Печеная және басқа авторлардың жұмыстарын атап кетуге болады. Қазақстанда бұл мәселелермен С.Б. Ахметжанова, В.В. Григорук, Г.А. Калиев, С.К. Мизамбекова, А.Б. Молдашев, А.А. Сатыбалдин, Г.К. Джолдасбаева, Ю.А. Хан және басқалар айналысуда.

Осы және басқа ғалымдардың ғылыми жұмыстары әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен процестердің қазіргі даму тенденцияларын зерттеудің негізгі негізі болып табылады. Қойылған мәселелердің өзектілігінің жоғары дәрежесі, сондай-ақ оларды пысықтаудың жеткіліксіз дәрежесі ғылыми жұмыстың құрылымын, оның тұжырымдамалық логикасын, ғылыми әдістер мен тәсілдер тізбесін, сондай-ақ өзара байланысты мақсаттар мен міндеттер кешенін алдын ала анықтады. Алайда, қазіргі уақытта астық өндірісін дамытудың көптеген өзекті мәселелері, субъектілерді кластерлеудің шарттары мен мүмкіндіктері, астық саласы кәсіпорындары мен сабақтас салалардың өзара іс-қимылының қазіргі заманғы ерекшеліктері, өңірлік деңгейде астық шаруашылығын жетілдіру бағыттары бойынша жаңа зерттеулердің қажеттілігі жанарып отыр.

Нәтижелер мен талқылау

Елдің АӨК саласының астық өндірісі халық шаруашылығының көптеген өндірістерінің (мал шаруашылығы, элеватор, ұн тарту, спирт өнеркәсібі) аса маңызды шикізат базисі болып табылады. АӨК-нің экономикалық өсуі мен инновациялық даму көрсеткіші дәнді дақылдар нарығының даму тенденцияларына өте тәуелді. Бұл салалық сегмент (астық өндірісі) орнықты даму векторын белгілеп, сондай-ақ экономиканың барлық аралас салалары жұмысының тиімділік деңгейін, өмір сапасының жалпы көрсеткіші мен еліміздің азық-түлік тәуелсіздігін айқындайды. АӨК астық өнімінің кіші кешенінің құрылымында бес құрамдас элементті құрайды: материалдық-техникалық ресурстар мен астық өндіру, астықты қайта өңдеу (азық-түлік және техникалық қажеттіліктерге, құрама жем өндіру), сақтау және тасымалдау, астықты және оны қайта өңдеу өнімдерін өткізу (көтерме және бөлшек сату). Осының ішінен астық өндіру, пайдалану мен қайта өңдеу көрсеткіштерін қарастырайық.

Кесте 1 – 2011–2021 жж. Қазақстан Республикасында астық ресурстары және пайдалану, мың тонна

	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.
I. Ресурстар											
Жыл басындағы қорлар	9334,1	20693,2	13663,8	13717,5	13154,9	13800,0	14819,0	16174,0	14462,2	11773,4	13117,8
Өндіріс	26960,5	12864,8	18231,1	17162,2	18673,7	20634,4	20585,1	20273,7	17428,6	20065,3	16375,9
Импорт	104,1	102,4	57,4	84,6	146,7	59,9	81,8	176,8	452,6	810,0	631,3
Ресурстардың жиынтығы	36398,7	33660,4	31952,3	30964,3	31975,3	34494,3	35485,9	36624,5	32343,4	32648,7	32496,1
II. Қолдану											
Өндірістік тұтыну, оның ішінде:	5655,1	5695,7	5784,9	5789,2	6456,8	6549,2	6515,5	6078,0	6036,8	5936,4	5986,6
- мал мен құс азығына	3124,5	3147,1	3266,8	3370,9	3975,2	4083,5	4351,3	3971,8	3896,9	3727,0	3812,0
- егіс мақсаттары үшін	2530,6	2548,6	2518,1	2418,3	2481,6	2465,7	2164,3	2106,2	2139,9	2209,4	2174,6

1-кесте жалғасы

Азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу	4913,0	5031,2	5005,3	5025,6	4953,8	5209,3	5117,6	4944,9	4319,1	4447,3	4383,2
Басқа өнеркәсіптік пайдалану	693,7	781,9	1039,0	1141,3	1197,7	1201,8	956,6	1757,5	1925,2	2182,3	2053,8
Шығындар	630,1	387,1	659,8	498,5	831,4	896,9	922,6	659,2	582,2	489,7	536,0
Экспорт	3500,8	7787,3	5426,0	5028,9	4402,3	5476,5	5447,7	8402,9	7358,6	6556,6	6957,6
Халықтың ықтимал жеке тұтынуы	312,8	313,4	319,8	325,9	333,3	341,7	351,8	319,8	348,1	358,2	353,2
Жан басына шаққандағы ықтимал тұтыну, кг / жыл	18,8	18,7	18,8	18,8	19,0	19,2	19,5	18,5	18,8	19,1	19,0
Жыл соңындағы қорлар	20693,2	13663,8	13717,5	13154,9	13800,0	14819,0	16174,0	14462,2	11773,4	12678,1	12225,9
Ескертпе: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы деректері негізінде құрастырылған.											

1-кесте бойынша, 2011–2021 жж. Қазақстан Республикасында астық ресурстары және пайдалану көрсетілген. Жыл басындағы қорлар жыл сайын артып отырғанын көруге болады. Өндіріс көлемі 10 жыл ішінде ауысып отыр, ал импорт 2011–2015 жж. төмендегенін, 2016–2017 жж. қайта өрлеу жағдайында екенін көрсетіп отыр. Бұл салалық сегмент (астық өндірісі) орнықты даму векторы мен ел экономикасының барлық аралас салалары жұмысының тиімділік деңгейін айқындай отырып, азаматтарды әлеуметтік маңызы бар азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейін, өмір сапасының жалпы көрсеткішін, сондай-ақ еліміздің азық-түлік тәуелсіздігін көрсетеді. Біздің елімізде 2011–2021 жж. ресурстар мен астықты пайдалану 1-кестеде келтірілген. 2-кесте 2011–2021 жж. Қазақстанда астық өндірісі мен оны қайта өңдеу өнімінің көрсеткіштерін көрсетеді.

Кесте 2 – Қазақстанда астық және оны қайта өңдеу өнімдерін өндіру 2011–2021 жж., мың тонна

Көрсеткіштер	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.
Астық өндірісі	26960,5	12864,8	18231,1	17162,2	18673,7	20634,4	20585,1	20273,7	17428,6	20065,3	16375,9
Қайта өңдеу өнімдерін өндіру	4171,9	4163,1	4073,9	4093,7	3955,9	4205,5	4129,2	4032,1	3533,9	3642,0	3588,0
Ескертпе: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы деректері негізінде құрастырылған.											

2-кестенің мәліметтері бойынша астық өндірісінің айтарлықтай ауытқығаны айқындалды. Мәселен, 2011 ж. оның көлемі 26960,5 мың тоннаны құраса, 2012 ж. олар 2,1 есеге (12864,8 мың тонна) қысқарды. 2013 ж. тағы да 5366,3 мың тоннаға немесе 1,42 есе өсім байқалды. 2014 ж. – төмендеу, 2015 ж. – келесі екі жылға созылған өсу, содан кейін қайтадан төмендеу және т.б. егер 2021 ж. астық өндірісін салыстыратын болсақ, оның көлемі 16375,9 мың тоннаны құрады, бұл 2011 жылмен салыстырғанда 10584,6-ға аз немесе 1,65 есе. 2021 ж. көрсеткіш 2012 жылдан кейін төменнен екінші орында тұр. 2011–2021 жж. Қазақстандағы астық өндірісінің ең төмен көлемі бойынша астықты қайта өңдеу өнімін өндіру көрсеткіші талданатын кезеңде де ауытқиды, бірақ онша маңызды емес. Оның ең төменгі көлемі 2019 ж. – 3533,9 мың тонна, ал ең жоғары көлемі 2016 ж. – 4205,5, бұл 671,6 мың тоннаға немесе 1,19 есе аз.

3-кестеде (340 б.) Қазақстанда астықты қайта өңдеу көлемін (азық-түлік және техникалық қажеттіліктер үшін, жем өндіру үшін) бағалау үшін неғұрлым маңызды көрсеткіштердің іріктемесі көрсетілді.

Кесте 3 – 2011–2021 жж. Қазақстанда астықты қайта өңдеу (тамақ және техникалық қажеттіліктер үшін, жем өндіру), мың тонна

Показатели	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.
Астықты өндірістік тұтыну, оның ішінде:	5655,1	5695,7	5784,9	5789,2	6456,8	6549,2	6515,5	6078,0	6036,8	5936,4	5986,6
- мал мен құс азығына	3124,5	3147,1	3266,8	3370,9	3975,2	4083,5	4351,3	3971,8	3896,9	3727,0	3812,0
- егіс мақсаттары үшін	2530,6	2548,6	2518,1	2418,3	2481,6	2465,7	2164,3	2106,2	2139,9	2209,4	2174,6
Астықты азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу	4913,0	5031,2	5005,3	5025,6	4953,8	5209,3	5117,6	4944,9	4319,1	4447,3	4383,2
Астық өңдеу өнімдерін өндірістік тұтыну	376,5	375,9	377,3	389,3	403,5	419,7	375,5	363,1	383,1	403,4	393,3
Ескертпе: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы деректері негізінде құрастырылған.											

3-кестенің деректері бойынша төрт көрсеткіштің өсу қарқынын көруге болады. Сонымен қатар, астықты басқа өнеркәсіптік пайдалануда максималды өсім – 2021 ж. 2,96 есе, 2011 жылмен салыстырғанда, астықты қайта өңдеу өнімдерін өндірістік тұтыну көрсеткіші – 16,8 мың тоннаға немесе 1,04 есе екенін байқап отырмыз. Астықты өндірістік тұтытуда егістік мақсаттарға – 356 мың тоннаға немесе 1,16 есеге, сондай-ақ астықты азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу көрсеткішінде – 529,8 мың тоннаға немесе 1,12 есеге төмендеу байқалады.

Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2021 ж. елдегі дәнді және бұршақты дақылдардың жалпы жиналуы 16,6 млн тоннаға бағаланады, бұл 2012 жылдан бастап ең төменгі көрсеткіш болып табылады және өткен маусымның деңгейінен 18%-ға төмен. Бұл ретте қазақстандық бидайдың жалпы жиналуы өткен жылы 11,8 млн тоннаға бағаланады (2020 жылғы көрсеткішке – 17%). Өндірістің қысқаруының негізгі себебі – өте күрделі агроклиматтық жағдайларда қалыптасқан дәнді дақылдардың орташа өнімділігінің төмендігі. Дәнді және бұршақты дақылдар үшін орташа өнімділік 2021 ж. 10,4 ц/га деңгейінде бағаланады, бұл өткен маусымның көрсеткішінен 19%-ға төмен. Оның ішінде бидай өнімділігі 21%-ға төмендеп, 9,3 ц/га құрады. 2021 жылғы егінді қалыптастыру үшін Қазақстандағы дәнді дақылдардың барлық егіс алқаптарының 73%-дан астамы жинақталған Ақмола (2020 жылғы көрсеткішке – 25%), Қостанай (– 30%) және Солтүстік Қазақстан (– 20%) облыстарында астық өнімділігінің төмендеуі аса маңызды болды. Бұл ретте өнімділіктің ең көп төмендеуі Ақтөбе облысына тән (– 48%), ал ең тұрақты көрсеткіш Алматы облысында болды, онда ағымдағы маусымда дәнді дақылдардың орташа өнімділігі өткен жылғы деңгейге қатысты өзгерген жоқ. Сондай-ақ, Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарында өткен маусыммен салыстырғанда өнімділіктің артуы (+27% және +37%) тіркелгенін атап өткен жөн, бұл ел бойынша орташа көрсеткіштің жалпы төмендеуін біршама өтейді.

Астық нарығының жұмыс істеуі, көптеген басқа ауылшаруашылық өнімдерінің нарығы сияқты, келесі себептерге байланысты бірқатар ерекшеліктермен сипатталады:

- ♦ оның объектісі бірінші өмірлік қажеттілік өнімі болып табылады, оған сұраныс баға бойынша икемсіз және оны өндіру экономикалық орындылығына қарай ғана анықталмайды;
- ♦ өсімдіктерді өсірудің биологиялық процестерімен байланысты бола отырып, өнімді жылдар бойынша ұсыну көлемі негізінен табиғи-климаттық жағдайларға байланысты;
- ♦ өндіріс құралдарының кейбір түрлері (тұқымдар, жем) шаруашылықтың өзінде көбейеді және тауарлық нысанды қабылдамайды;

♦ егін жинау аяқталғаннан кейін өнім, әдетте, әртүрлі меншік иелерінде орналасқан арнайы өңдеу, сақтау, сауда жүйелерін және оларға сәйкес инфрақұрылымдық объектілерді қажет етеді.

Бұл факторлар өндіріс пен іске асыру процестерін мемлекеттік реттеу, сондай-ақ дақылдарды сақтандыру жүйесі мен сауда мәмілелерін енгізу қажеттілігін талап етеді.

Астық өнімі кластерінің қалыптасуы мен жұмыс істеу принциптерін анықтау кезінде әдіснамалық тәсіл қолданылады, оған сәйкес бұл кластер нарықтық байланыстардың көп буынды жүйесі ретінде қарастырылады, ол арқылы өндіріс құрылымының қоғамдық қажеттіліктердің көлемі мен құрылымына стихиялық бейімделуі, өндіріс факторларының әртүрлі салалар арасында бөлінуі және т.б. Екінші жағынан, кластерді біртұтас мақсатпен – аймақтағы көбею процесінің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етумен байланысты әр түрлі нарықтардың жиынтығы ретінде ұсынуға болады.

2021 ж. бидайдың үлесі жалпы дәнді дақылдардың 72,9% құрады, ал арпа мен жүгерінің үлесі сәйкесінше 14,6% және 6,9% құрады. Сонымен қатар, бұршақ дақылдарының жалпы өнімінің 58,5%-ы бұршаққа, 35,1%-ы жасымыққа тиесілі болды. Майлы дақылдардың өнімділігіндегі арақатынас: 45,1% – күнбағыс тұқымы, 30,6% – зығыр тұқымы және 9,4% – соя.

Дәнді (күрішті қоспағанда), бұршақ және майлы дақылдардың жалпы өнімділігі 2021 ж. 9,8 ц/га құрады, бұл 2020 жылғы көрсеткіштен 19%-ға төмен және 2019 жылғы көрсеткіштен 10%-ға төмен. Бидайдың өнімділігі 9,3 ц/га, арпа – 11 ц/га, зығыр тұқымы – 5,7 ц/га құрады (4-кесте).

Кесте 4 – ҚР-дағы дәнді (күрішті қоспағанда), бұршақ және майлы дақылдардың өнімділігі

Дәнді дақылдар	2021 ж., ц/га	Жыл ішінде өзгеруі %	2 жыл ішінде өзгеруі, %	2020 ж., ц/га	3 жыл ішінде өзгеруі, %	2019 ж., ц/га
Жалпы өнімділік	9,8	-19,0	-10,1	12,1	11,0	10,9
Күздік және жаздық бидай	9,3	-21,2	-7,9	11,8	16,8	10,1
Қатты бидай	9,4	-24,8	-28,8	12,5	-5,3	13,2
Бидай жұмсақ	9,3	-21,2	-7,0	11,8	18,0	10,0
Қара бидай	9,1	-27,2	-17,0	12,5	13,9	11,0
Арпа	11,0	-17,9	-14,7	13,4	3,9	12,9
Сұлы	9,0	-14,3	-14,4	10,5	-од	10,5
Бұршақ	9,5	-14,4	-22,7	11,1	-9,6	12,3
Жасымық	7,7	-7,2	4Д	8,3	12,2	7,4
Ноқат	6,6	4,8	35,8	6,3	29,6	4,9
Соя бұршақтары	21,1	1,4	3,8	20,8	2,4	20,3
Зығыр тұқымдары	5,7	-27,8	-29,5	7,9	-2,3	8,1
Рапс	12,3	0,0	37,5	12,3	37,5	8,9
Күнбағыс тұқымдары	12,1	-1,6	7,5	12,3	9,3	11,3
Ескертпе: Авторлармен әзірленді.						

Аймақтар бойынша бөлу кезінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындары бойынша дәнді және бұршақ дақылдарының өнімділігі, ц/га: 1–15, 0; 2–11, 8; 3–10, 3; 4–10, 3 құрады.

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес 2021 ж. егіс алқаптарының құрылымын әртараптандыру жөніндегі меморандумдардың индикативтік көрсеткіштеріне республика бойынша ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы егіс алқабы бойынша (меморандумдар көрсеткіштерінен 831,9 мың га артық) дәнді және дәнді бұршақты дақылдар (2,0 млн га артық), майлы дақылдар (егіс алқаптарының құрылымын әртараптандыру бойынша 143,0 мың га), көкөніс (8,6 мың га артық) және бақша (10,6 мың га артық) дақылдары.

Түпкілікті өнім бағасын өсу қорытындысымен есептеу – технологиялық тізбектің бірінші буыны өнімінің бағасынан (астық өндірісі) соңғы буын өнімінің бағасына дейін (макарон, нан-тоқаш өнімдері), егер тауар өндірушілер олардың шығындарын өтейтін және барынша пайда әкелетін бағаларды белгілей алатын болса, рұқсат етіледі. Алайда, шын мәнінде, бәсекелестіктің жоғары деңгейінде сұраныс пен ұсынысқа байланысты түпкілікті өнімнің бағасы басқа сценарий бойынша қалыптасуы мүмкін және кластердің соңғы өнімінің есептелген бағаларына сәйкес келмеуі мүмкін [3].

Іс жүзінде астық өнімдері кешенінде нарықтық бағаларды пайдалану кезінде кейбір кәсіпорындар пайдалы, басқалары тиімсіз болады, бұл үрдіс кластерлеу кезінде де сақталуы мүмкін.

Шынында да, қайта өңдеу кәсіпорындары астық дақылдарының төмен өнімділігінен туындаған ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қосымша шығындарын өз мойнына ала алмайды [4].

Нормативтік шығындар негізінде кластерішілік бағаларды анықтау кезіндегі белгіленген кемшіліктер жойылады; нақты шығындардың төмендеуі және тиімділіктің жоғарылауы ынталандырылады. Кластердің барлық қатысушыларының мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін келесі ережені қолдану: тиімділігі жоғары кәсіпорындардан рентабельділігі төмен кәсіпорындарға кірістерді енгізу үшін баға механизмін аз дәрежеде пайдалану; рентабельділігі төмен кәсіпорындарға жаңа технологияларды енгізу және мемлекеттік реттеу шараларын пайдалану есебінен орташа кластерлік деңгейге дейін тарту тетіктерін пайдалану өте маңызды [5].

Әрбір өңірлік астық кластерінің өзегін ірі астық компаниялары мен холдингтер құрайды, олар астықты қабылдау, кептіру, сақтау және жөнелту жөніндегі ірі астық қабылдау кәсіпорындарында шоғырландырылады. Мысалы, халықаралық деңгейдегі қазіргі заманғы техникамен қайта жабдықталған жоғары өнімді ұн тарту кәсіпорындары іске қосылған. Бұл компаниялардың құрамында негізінен астық өндіретін ірі, орта және шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорындары бар. Бұл компанияларда өзіндік технологиялық стратегиясы мен өндіріс құрылымы, нарықтық тактика мен көзқарас пен қатаң баға саясатын жүргізеді. Өңірлік кластер қатысушыларының оңтайлы экономикалық қарым-қатынасын қалыптастыру, жеке және корпоративтік мақсаттарды үйлестіру, ассортимент, ресурс, баға және басқа пропорцияларды реттеу мәселелері неғұрлым күрделі және аз зерттелген болып табылады.

Қазақстанда 2021 ж. ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы егіс алаңы 23 млн га құрады, бұл 2020 жылға қарағанда 0,4 млн га артық. Дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар 15,9 млн га (оның ішінде бидай – 12,9 млн га) алды, Қазақстанда 10,3 ц/га орташа өнімділікпен 16,4 млн тонна астық бастырылды, бұл ретте жұмсақ бидай дәнінің сапасы 1–3 класс ретінде сипатталады, бұл 90,5%-ды құрайды. Жұмсақ бидай дәнінде глютеннің орташа мөлшері өте жоғары – 34,4% (ISO 21415-2). 2021 ж. Қазақстан 400,0 мың тоннадан астам бидай өнімін алды, бұл ретте қатты бидайдың сапасы орта есеппен мынадай көрсеткіштермен сипатталады: протеиннің құрамы (құрғақ салмаққа) – 15,9%; шыны тәрізді (ICC 129) – 82,0%; шикі глютеннің құрамы (ISO 21415-2) – 29,7%.

Нарықтық қатынастардың жұмыс істеуі жағдайында астық өнімдері кластерінің байланыстарын дамытудың маңызды бағыты нарықтағы барлық шаруашылық жүргізуші субъектілерге барынша қолайлы режимді қамтамасыз ету және олардың арасындағы бәсекелестік үшін экономикалық орта құру, тікелей байланыстар мен шарттық қатынастар негізінде субъектілердің өңіраралық интеграцияға біртіндеп көшуі болуы тиіс.

Ең алдымен, бұл астық нарығының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің өздерінің өндірістік-коммерциялық қызметінің нәтижелері үшін экономикалық жауапкершілігімен ұштастыра отырып, құқықтық және экономикалық дербестігі мен тәуелсіздігі. Тек осы жағдайда ғана өзінің экономикалық қызметін экономикалық пайда мен өзінің бастамасы мен кәсіпкерлігі негізінде жүзеге асыра отырып, олардың мінез-құлқында нарықтық басқару механизмінің және оның негізгі элементтерінің: бағаның, сұраныстың, ұсыныстың, бәсекелестіктің тиімділігін қамтамасыз ететін мотивтер болады.

Кластер қатысушыларының өзара қарым-қатынасын реттеу, олардың мүдделерінің ортақтығын қамтамасыз ету, жеке және корпоративтік мақсаттарды келісу, ішкі ассортименттік, ресурстық, бағалық және басқа да пропорцияларды реттеу үшін тиісті реттеуші тетіктерді:

айырбастау – бөлу қатынастарының нормативтерін; өнім бағаларын пайдалану ұсынылады, кластер ішінде тұтынылатын және өткізілетін түпкілікті өнім; технологиялық тізбектің жекелеген сатыларының рентабельділік нормативтері; олар құрылған жағдайда орталықтандырылған қорларды қалыптастыру тәртібі; өнім сапасын арттыруды материалдық ынталандыру (аралық, түпкілікті); өзара есеп айырысу шарттары мен тәртібі [6].

Өңірлік кластер қатысушыларының онтайлы экономикалық қарым-қатынасын қалыптастыру, жеке және корпоративтік мақсаттарды үйлестіру, ассортимент, ресурс, баға және басқа пропорцияларды реттеу мәселелері неғұрлым күрделі және аз зерттелген болып табылады.

Кластер ішіндегі экономикалық қатынастардың маңызды бөлігі аралық өнімді, ресурстарды және қызметтерді айырбастауға және сыртқы нарықта түпкілікті өнімді сатудан түсетін кірісті бөлуге байланысты туындайтын бөлу қатынастарының тетігі болып табылады. Тарату механизмінің әрекеті кластердің барлық қатысушыларының мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз етуі керек: тек «өзіне» ғана емес, сонымен қатар басқа қатысушыларға да жұмыс жасау.

Өңірлік кластерлердің ерекшелігі олардағы кәсіпорындар қызметінің ауқымды саласы болып табылады. Көбінесе қызмет көрсететін кәсіпорындардың саны мамандандырылған кәсіпорындардан басым болады, бұл жаңа фирмаларға оған оңай кіруге және ішкі кластерлік бәсекелестікке өз мүмкіндіктерін сынап көруге мүмкіндік береді. Кластер ішіндегі кәсіпорындардың өзара қарым-қатынасының жай-күйін тек осы ұйымдардың өзара іс-қимылы немесе бірігуі ретінде сипаттауға болмайды. Бұл процесс өте икемді және кластердің мақсаттарына бейімделеді. Сонымен қатар, мұндай компанияаралық қатынастар кәсіпорындардың бірлескен қызметінен синергетикалық әсер әкеледі, бұл осы кәсіпорындардың жұмысының әсерінің жиынтығынан бөлек. Кластер ішіндегі кәсіпорындардың барлық байланыстары қатынастардың барлық аспектілері үшін тұрақты және ашық, бұл олардың жұмыс істеу қаупін едәуір төмендетеді. Өңірлерде құрылатын кластерлер өңірде, оның ішінде басым ұлттық жобаларды іске асыру шеңберінде ауқымды инновациялық жобаларды іске асыруға ықпал етеді.

Өңірдің астық өнімдері кластерінің қызметі аумақтық оқшаулауға және кластерге кіретін әртүрлі салалардың кәсіпорындары арасында, оның ішінде түпкілікті өнім өндіру үшін тығыз байланыстардың болуына негізделеді. Өңірдің астық өнімдері кластеріне қатысушылардың құрамына: ауыл шаруашылығы кәсіпорындары; ауыл шаруашылығы машиналарын жасау кәсіпорындары; тамақ индустриясының қайта өңдеу кәсіпорындары; агроөнеркәсіптік интеграцияланған кешендер (корпорациялар); консалтингтік ұйымдар; ғылыми институттар; білім беру мекемелері; билік органдары; қаржы институттары кіреді [7].

Кластердің өзегінде айналасында инфрақұрылым ұйымдары шоғырланатын астық өндіру, сақтау және қайта өңдеу жөніндегі кәсіпорындар болуы мүмкін. Өңірлік кластерді қалыптастыру 3 кезеңде жүзеге асырылды: алдын ала кезең, оның барысында кластерлеу әлеуеті айқындалады және кластерлік жобаларды іске асыру бағдарламасы әзірленеді; негізгі кезең – өңірдегі кластерлеу процестерін жандандыру, кластерлік схемаларға қатысушылардың құрамын айқындау; аяқтаушы кезең экономикалық дамуды сипаттайтын қазандықтар негізінде кластердің жұмыс істеуін бағалауды көздейді. Өңірде астық өнімдері кластерін дамытудың тұжырымдамасы мен бағдарламасын әзірлеуді елдің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясымен байланыстыру қажет. Кластердің жұмыс істеу тетігінің жұмыс істеуі, түпкілікті өнім өндірісіне қатысушылардың бүкіл тізбегі бойынша тарату қатынастарын құру мәселелері күрделі болып табылады.

Агроөнеркәсіптік интеграция нәтижесінде агроөнеркәсіптік формациялар қалыптасады, олар технологиялық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағынан бір-бірімен байланысты ауылшаруашылығы мен өнеркәсіптік кәсіпорындар мен ұйымдардың жиынтығы, олар ауыл шаруашылығы шикізатынан өнім шығарады, сақтайды, өңдейді және тұтынушыға жеткізеді. Агроөнеркәсіптік формациялар әр түрлі формалармен ерекшеленеді.

Астық өнімдері кластерінің бөлу тетігі былайша құрылуға тиіс: түпкілікті өнімді өткізуден түскен кірістер технологиялық циклдің бүкіл тізбегі бойынша бөлінеді, өзара байланысты бағалар мен тарифтер арқылы, сондай-ақ кластерге қатысушылар құратын орталықтандырылған қорлар арқылы бөлінеді.

Бұл жағдайда кластерді сатушылар мен сатып алушылар тізбегі ретінде қарастыруға болады. Кластердің әрбір қатысушысы бір мезгілде басқа қатысушылардың өнімін сатып алушы және өз өнімін белгілі бір ішкі бағалар бойынша сатушы болып табылады. Түпкілікті өнім бағасын өсу қорытындысымен есептеу – технологиялық тізбектің бірінші буыны өнімінің бағасынан (астық өндірісі) соңғы буын өнімінің бағасына дейін (макарон, нан-тоқаш өнімдері), егер тауар өндірушілер өздерінің шығындарын өтейтін және барынша пайда әкелетін бағаларды белгілей алатын болса, рұқсат етіледі.

Астық өнімдері кластерінің жұмыс істеуі 4 кезеңде жүзеге асырылады: кластерге қатысушылар арасындағы ішкі байланыстарды қалыптастыру және дамыту; бидай астығын өсірудің индустриялық технологиясын енгізу және өндірісті дамыту; астықты терең өңдеу және өндіруді жетілдіру; астықтан жасалған отандық өнім брэндін қалыптастыру және дамыту.

Астық өнімдері кластері қатысушыларының ұсынылатын модельдері мен өзара іс-қимыл тетігі шикізат өндіруден бастап дайын өнімге дейінгі бірыңғай технологиялық циклмен байланысты кәсіпорындарды біріктіруге, ауыл шаруашылығы, қайта өңдеу және қызмет көрсету кәсіпорындарының, инженерлік кадрлардың, ғалымдардың, мемлекеттің және т.б. тығыз ынтымақтастығын ынталандыруға; әрбір қатысушының экономикалық мүдделерін қорғауға, сайып келгенде, шығарылатын өнім өндірісін ұлғайтуға және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ұйымның кластерлік әдісі негізінде республиканың негізгі астық егетін өңірлерінің астық өндірушілерін ықпалдастыру тиімділігі өңірлердің дамуына елеулі серпін береді. Астық өнімдері кластерін қалыптастыру жағдайында күтілетін нәтижелер: астық, ұн, макарон және нан өнімдерінің басқа да түрлерінің өндірісін ұлғайту; астықтан жасалған өнімнің ассортиментін кеңейту; астықтан дайын өнім (ұн, макарон, құрғақ таңғы ас және басқалары) көлемінің экспортын ұлғайту; өндірістік қуаттардың жүктемесін арттыру, қайта өңдеуге жұмсалатын шығындарды азайту; әрбір өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және олардың рентабельділігі; қарқынды және өнеркәсіптік технологиялар бойынша ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін шаруашылықтар үлесінің өсуі.

Қорытынды

Осылайша, жүргізілген зерттеулер функционалдық-технологиялық тізбектің (астық-құрама жем-нан) өндірістік құрамдас бөлігі мен нарықтық конъюнктурасының даму динамикасы мен үрдістері бірқатар сындарлы тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді. Қазіргі уақытта отандық астық шаруашылығы жеделдетілген қарқынмен дамуда, бұл АӨК-нің барлық аралас салалық секторларының тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Отандық астық өндірісіне тән өзекті мәселелердің ішінде біз мыналарды атап өтеміз: астық сапасының төмен деңгейі; егіс құрылымының теңгерімсіздігі; өндірістің экологиялылығын арттыру қажеттілігі; астық сақтау үшін көліктік-логистикалық инфрақұрылым мен өндірістік қуаттарды жетілдіру. Біздің елімізде мал шаруашылығы саласы өте табысты дамып келеді, бұл жемшөпті өсіруге қосымша ынталандыру жасайды. Осы жағдайларда мамандандырылған басқару құрылымдары бұл мәселеге мұқият назар аударуы керек. Егер наубайхана өндірісін қарастыратын болсақ, онда бұл салалық сегмент жаңғырту және ғылыми-техникалық даму тұрғысынан елеулі проблемаларға тап болып отырғанын атап өткен жөн. Бұның негізгі себебі наубайхананың инвестициялық тартымдылығының төмен деңгейі (рентабельділіктің орташа көрсеткіші 2–3% құрайды). Сондай-ақ, нарықта сыртқы факторларға қатты тәуелді шағын компаниялар басым: несие құны, импорттық жабдықтың бағасы, ұлттық валюта бағамы, бәсекелестіктің жетілмегендігі.

Әлеуметтік маңыздылығымен қатар, халық үшін құнды, таптырмас және күнделікті азық-түлік өнімі ретінде астық, сондай-ақ мал шаруашылығы өнімдерін өндіру негіздері, қаржы аспектісі де маңызды. Астық тауар өндірушілердің ең сенімді табыс көздерінің бірі болып табылады, оларға ұдайы өндіріс процесінде салыстырмалы тәуелсіздік береді. Елдің азық-түлікпен қамтамасыз етілуіндегі астықтың стратегиялық маңызы сондай-ақ ел бюджетіне валюталық түсімдердің елеулі көзіне айналуы мүмкін астықтың елеулі экспорттық қорларымен

айқындалады. Қорытындылай келе, астық өнімдері кіші кешенінің салалық сегменттерінің жұмыс істеуін бағалау бойынша келесілерге тоқталуға болады:

1. Астық өнімдері кіші кешенінің нақты ұйымдық құрылымы бар және кластер ішіндегі экономикалық қатынастардың маңызды бөлігі аралық өнімнің, ресурстар мен көрсетілетін қызметтердің алмасуына, сыртқы нарықта түпкілікті өнімді өткізуден түсетін табысты бөлуге байланысты туындайтын бөлу қатынастары тетігі болып табылады.

2. Кластерлердің жұмыс істеуін барлық қатысушылардың бірдей тиімділігін қамтамасыз ету үшін, ең алдымен, баға белгілеудің барабар экономикалық тетігін әзірлеумен байланыстыру қажет.

3. Астық өнімдері кластері қатысушыларының өзара іс-қимылының моделі мен тетігі шикізат өндіруден бастап дайын өнімге дейінгі бірыңғай технологиялық циклмен байланысты кәсіпорындарды біріктіруге, ауыл шаруашылығы, қайта өңдеу және қызмет көрсету кәсіпорындарының, инженерлік кадрлардың және т.б. тиімді байланыстарын ынталандыруға, әрбір қатысушының экономикалық мүдделерін қорғауға, сайып келгенде, шығарылатын өнім өндірісін ұлғайтуға және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

4. Ұйымның кластерлік әдісі негізінде республиканың негізгі астық егетін өңірлерінің астық өндірушілерін ықпалдастыру тиімділігі өңірлердің дамуына елеулі серпін береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2019–2020 годы «Агробизнес–2020» от 18 февраля 2019 года, № 151.

2 Алтухов А.И. Парадигма продовольственной безопасности России: монография / А.И. Алтухов. – М.: Фонд «Кадровый резерв». – 2019. – 682 с.

3 Мизанбекова С.К., Калыкова Б.Б., Турашбеков Н.А. Система сбыта зерна как условие стабильности продовольственного рынка // Проблемы агрорынка. – 2021. – № 4(4). – С. 128–135. URL: <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.14>

4 Tireuov K., Mizanbekova S., Kalykova B., Nurmanbekova G. Towards food security and sustainable development through enhancing efficiency of grain industry // Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2018. – № 6(1). – С. 446–455. URL: [http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1\(27\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1(27))

5 Нургалиева А.А., Сартова Р.Б., Сарсенбаева А.А., Шафеева Л.А. Анализ современного состояния экономики агропромышленного комплекса // Вестник университета «Туран». – 2022. – № 2(94). – С. 125–135. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-125-135>

6 Джолдасбаева Г.К., Есахметова Л.М. Экспорт продукции зерноперерабатывающих предприятий // Проблемы агрорынка. – 2020. – № 2. – С. 126–133.

7 Айтжанова Г.О., Садыкова А.К., Касымова Б.Т. Финансовые стимулы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Вестник КазУЭФимТ. – 2022. – № 1(46). – С. 277–282. DOI 10.522602304-7216.2022.1(46).36

8 Дабылтаева Н.Е., Нуртаева А. Состояние и перспективы развития сельскохозяйственной кооперации Казахстана // Вестник университета «Туран». – 2022. – № 1(93). – С. 36–41. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-1-36-41>

9 Смагулова Ш.А., Кожаметова Д.Ш., Жакупова С.Т. Зерновой рынок Казахстана: анализ конъюнктуры, конкурентные преимущества // Проблемы агрорынка. – 2022. – № 3. – С. 98–106. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-3.2708-9991.11>

10 Рустембаев Б.Е., Шуленбаева Ф.А., Тлеубаев А.Б. Технический парк зернового подкомплекса Казахстана: состояние и перспективы // Проблемы агрорынка. – 2022. – № 2. – С. 13–25. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-2.2708-9991.01>

11 Бейсекова П.Д., Болаткызы С., Абуталипова Ж.А. Особенности зернопродуктового кластера: рыночная переориентация // Проблемы агрорынка. – 2022. – № 1(1). – С. 120–127. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.14>

12 Тлеубердиева С.С., Молдашева А.Б., Алпысбаева А.К., Олейник Л.В. Экономические механизмы роста сельскохозяйственной продукции // Вестник университета «Туран». – 2021. – № 2. – С. 114–120. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-114-120>

13 Асанова Г.А., Сагинбаева М.Б., Темирова А.Б., Нургалиева Ж.Е. Разработка модели повышения деловой активности личных подсобных хозяйств в республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – № 3. – С. 74–82. DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).9.

14 Уркумбаева А.Р., Бейсекова П.Д. Развитие инновационных процессов в пищевой промышленности Казахстана // Вестник университета «Тұран». – 2020. – № 1. – С. 24–247.

15 Dzholdasbaeva G., Beisekova P. Cluster metod and interaction mechanisms in the organization of grain production // Доклады НАН РК. – 2021. – № 1. – С. 119–124. URL: <https://journals.nauka-nanrk.kz/reports-science/article/view/309>

REFERENCES

1 Programma po razvitiyu agropromyshlennogo kompleksa v Respublike Kazahstan na 2019–2020 gody «Agrobiznes–2020» ot 18 fevralja 2019 goda. No. 151. (In Russian).

2 Altuhov A.I. (2019) Paradigma prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossii: monografija / A.I. Altuhov. M.: Fond «Kadrovyy rezerv». 682 p. (In Russian).

3 Mizanbekova S.K., Kalykova B.B., Turashbekov N.A. (2021) Sistema sbyta zerna kak uslovie stabil'nosti prodovol'stvennogo rynka // Problemy agrorynka. No. 4(4). P. 128–135. URL: <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.14>. (In Russian).

4 Tireuov K., Mizanbekova S., Kalykova B., Nurmanbekova G. (2018) Towards food security and sustainable development through enhancing efficiency of grain industry // Entrepreneurship and Sustainability Issues. No. 6(1). P. 446–455. URL: [http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1\(27\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1(27)). (In English).

5 Nurgalieva A.A., Sartova R.B., Sarsenbaeva A.A., Shafeeva L.A. (2022) Analiz sovremennogo sostojanija jekonomiki agropromyshlennogo kompleksa // Vestnik universiteta «Turan». No. 2(94). P. 125–135. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-125-135>. (In Russian).

6 Dzholdasbaeva G.K., Esahmetova L.M. (2020) Jeksport produkcii zernopererabatyvajushhih predpriyatij // Problemy agrorynka. No. 2. P. 126–133. (In Russian).

7 Ajtzhanova G.O., Sadykova A.K., Kasymova B.T. (2022) Finansovye stimuly razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan // Vestnik KazUJeFiMT. No. 1(46). P. 277–282. DOI 10.522602304-7216.2022.1(46).36. (In Russian).

8 Dabylytaeva N.E., Nurtaeva A. (2022) Sostojanie i perspektivy razvitija sel'skohozjajstvennoj kooperacii Kazahstana // Vestnik universiteta «Turan». No. 1(93). P. 36–41. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-1-36-41>. (In Russian).

9 Smagulova Sh.A., Kozhahmetova D.Sh., Zhakupova S.T. (2022) Zernovoj rynek Kazahstana: analiz kon#junkturny, konkurentnye preimushhestva // Problemy agrorynka. No. 3. P. 98–106. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-3.2708-9991.11>. (In Russian).

10 Rustembaev B.E., Shulenbaeva F.A., Tleubaev A.B. (2022) Tehnicheskij park zernovogo podkompleksa Kazahstana: sostojanie i perspektivy // Problemy agrorynka. No. 2. P. 13–25. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-2.2708-9991.01>. (In Russian).

11 Beisekova P.D., Bolatkyzy S., Abutalipova Zh.A. (2022) Osobennosti zernoproduktovogo klastera: rynohnaja pereorientacija // Problemy agrorynka. No. 1(1). P. 120–127. URL: <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.14>. (In Russian).

12 Tleuberdieva S.S., Moldasheva A.B., Alpysbaeva A.K., Olejnik L.V. (2021) Jekonomicheskie mehanizmy rosta sel'skohozjajstvennoj produkcii // Vestnik universiteta «Turan». No. 2. P. 114–120. URL: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-114-120>. (In Russian).

13 Asanova G.A., Saginbaeva M.B., Temirova A.B., Nurgalieva Zh.E. (2021) Razrabotka modeli povyshenija delovoj aktivnosti lichnyh podsobnyh hozjajstv v respublike Kazahstan // Vestnik KazUJeFMT. No. 3. P. 74–82. DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).9. (In Russian).

14 Urkumbaeva A.R., Beisekova P.D. (2020) Razvitie innovacionnyh processov v pishhevoj promyshlennosti Kazahstana // Vestnik universiteta «Turan». No. 1. P. 24–247. (In Russian).

15 Dzholdasbaeva G., Beisekova P. (2021) Cluster metod and interaction mechanisms in the organization of grain production // Doklady NAN RK. No. 1. P. 119–124. URL: <https://journals.nauka-nanrk.kz/reports-science/article/view/309>. (In English).

П.Д. БЕЙСЕКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: beisekova_76@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2578-7797

М.М. САУРАНОВА,²

к.э.н., сениор-лектор.

e-mail: meruert.sauranova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1804-842X

А. ИЛЬЯС,²

к.э.н., сениор-лектор.

e-mail: asselya.81@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1368-1429

Л.М. ЕСАХМЕТОВА,²

лектор.

e-mail: elm.78@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3364-3021

¹Esil University,

г. Астана, Казахстан

²Алматинский технологический университет,

г. Алматы, Казахстан

ОЦЕНКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОТРАСЛЕВЫХ СЕГМЕНТОВ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА

Аннотация

Решение национальной продовольственной проблемы во многом зависит от интенсивного развития подкомплекса зерновой продукции системообразующего сегмента АПК. Приоритетность данного сектора агропромышленного комплекса обусловлена стратегической важностью зерна, обусловленной постоянной потребностью в нем различных агропродовольственных структур и на его основе продуктов питания населения. В этой связи существует объективная необходимость обоснования перспективных направлений развития подкомплекса зерновой продукции с учетом современных принципов достижения целевых ориентиров. Учитывая сложность социально-экономических условий текущего периода, подкомплекс зерновой продукции в наиболее востребованных секторах национальной экономики входит в сельскохозяйственный кластер. В этой связи приоритетным направлением национальной политики является не только предотвращение спада в различных отраслях аграрного сектора, но и обеспечение увеличения объемов выпуска продукции как для полного обеспечения потребностей внутри страны, так и для увеличения экспорта. Такой подход требует объединения усилий всех субъектов АПК, координации деятельности и целенаправленной ориентации на достижение высокого конечного результата. В статье отмечено, что развитие производства в отраслях экономики Казахстана требует поиска и использования новых, более эффективных форм осуществления производственно-хозяйственной деятельности. Одним из основных методов решения данной проблемы является интеграция товаропроизводителей, позволяющая объединить все звенья цикла воспроизводства в едином комплексе в технологической цепочке «переработка сырьевых ресурсов – выпуск готовой продукции».

Ключевые слова: зерновые продукты, методы, объекты, участники, сельские товаропроизводители, перерабатывающие предприятия, регулирование.

P.D. BEISEKOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: beisekova_76@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2578-7797

M.M. SAURANOVA,²

PhD, senior lecturer.

e-mail: meruert.sauranova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1804-842X

A. ILYAS,²

PhD, senior lecturer.

e-mail: asselya.81@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1368-1429

L.M. YESAKHMETOVA,²

lecturer.

e-mail: elm.78@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3364-3021

¹Esil University,

Astana, Kazakhstan

²Almaty Technological University,

Almaty, Kazakhstan

ASSESSMENT OF THE INDUSTRY SEGMENTS FUNCTIONING OF THE GRAIN PRODUCTS SUB-COMPLEX

Abstract

The solution of the national food problem largely depends on the intensive development of the subcomplex of grain products of the backbone segment of the agro-industrial complex. The priority of this sector of the agro-industrial complex is due to the strategic importance of grain, due to the constant need for it of various agro-food structures and on its basis of food products of the population. In this regard, there is an objective need to substantiate promising directions for the development of the grain products subcomplex, taking into account modern principles of achieving targets. Given the complexity of the socio-economic conditions of the current period, the subcomplex of grain products in the most popular sectors of the national economy is included in the agricultural cluster. In this regard, the priority direction of the national policy is not only to prevent a recession in various sectors of the agricultural sector, but also to ensure an increase in output both to fully meet domestic needs and to increase exports. Such an approach requires the combined efforts of all subjects of the agro-industrial complex, coordination of activities and a purposeful focus on achieving a high final result. The article notes that the development of production in the sectors of the economy of Kazakhstan requires the search and use of new, more effective forms of production and economic activity. One of the main methods of solving this problem is the integration of commodity producers, which allows combining all the links of the reproduction cycle in a single complex in the technological chain “processing of raw materials – production of finished products”.

Key words: grain products, methods, objects, participants, rural commodity producers, processing enterprises, regulation.